

УДК 633.521:677.021

І.В. Тараймович

Луцький національний технічний університет

АНАЛІЗ МОЖЛИВОСТЕЙ ВІДРОДЖЕННЯ ГАЛУЗІ ЛЬОНАРСТВА НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

У статті розглянуто основні фактори формування льонівиробництва в Україні та, зокрема, на Поліссі, проаналізовано доцільність та можливість відродження галузі льонарства в розрізі сучасних умов економічного функціонування України.

Ключові слова: льонарство, льон, первинна переробка, занепад, аграрні підприємства.

Постановка проблеми. Сприятливі природно-кліматичні умови України дозволяють розвивати багатогалузеве аграрне виробництво. Серед галузей можна виділити групу тих, основне призначення яких є забезпечення промислових (текстильних, хімічних, целюлозно-паперових та ін.) підприємств сировиною. Значення таких галузей, зокрема, льонарства, для економіки досить важливе, так як вони забезпечують сировинну незалежність у відновних природних ресурсах, сприяють зниженню соціальної напруги в регіонах шляхом збільшення зайнятості і доходів населення, задовольняють попит на природні, екологічно чисті продукти (одяг, засоби для облаштування житлових приміщень тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Світове виробництво льону в останні роки перебуває на рівні майже 500 тис. т з помітною тенденцією до скорочення. За період 1992–2011 рр. виробництво льоноволокна впало на 19%, при цьому його зростання у Китаї та країнах Західної Європи (відповідно на 15% та 22%) не перебиває спаду, що має місце в Україні – на 99%, Росії – на 45% та Білорусі – на 23%. Головними країнами-виробниками льоноволокна є Китай – 50% усього виробництва, країни Західної Європи – майже 23%, Білорусь – 9,5% та Росія – 8,7% (таблиця 1).

Таблиця 1

Головні виробники льоноволокна в світі

Країна	Обсяги виробництва, тис. т				Частка країни, %		2011 р. у % до 1992 р.
	1992 р.	2004 р.	2009 р.	2011 р.	1992 р.	2011 р.	
Україна	105	16,2	3	1,2	17,7	0,2	1,1
Білорусь	60,7	56,6	60,9	46,9	10,3	9,5	77,3
Росія	77,9	57,8	52,5	52,6	13,2	10,7	67,5
Китай	227	669,5	250,6	245,6	38,4	59,0	128,2
Західна Європа	83	125,4	112	112	14,0	19,8	114,9
Східна Європа	16,7	20,2	1,4	1,2	2,8	0,2	7,2
Єгипет	11,3	10	9	...	1,9
Всього в світі	591,7	1006,9	512,5	491,3	100	100	83

Перспективним і потужним виробником льону і текстильних виробів з нього є Китай. Тут площі під льоном досягають 75–85 тис. га [1] (за даними ФАО, площі біля 160 тис. га). Незважаючи на низьку врожайність (майже у два рази нижчу, ніж в європейських країнах – представники країни пояснюють цей факт старими сортами), беззаперечним фактом переваги Китаю є дешева робоча сила, і, відповідно, низька собівартість виробництва тканин і пряжі, високоякісне волокно, система постійного вдосконалення якості продукції. Китай як виробник кінцевої льонарської продукції з кожним роком стає могутнім конкурентом традиційних країн-виробників лляних виробів. Китай активно скуповує лляну сировину у вигляді льоноволокна та лляних тканин, оскільки власна сировина забезпечує китайський льонопродуктовий підкомплекс лише на 40%.

Сучасний стан льонарства України в занепаді. Так, площі під льоном-довгунцем зменшилися з 200 тис. га (в середньому за 1986-1990 рр.) до 2,1 тис. га у 2011 р. Знизилася врожайність – при потенційній 10-15 ц/га в перерахунку на волокно вона склала лише 3-5 ц/га. Зменшується кількість підприємств, які вирощували льон, з 1000 у 1990 р. до 22 – у 2011 р [2, 3].

Незважаючи на поступове скорочення кількості збиткових підприємств (до 30% у 2009 р. проти 84% у 1999 р.), підвищення рівня рентабельності ведення сільськогосподарського виробництва до 13% в середньому у 2009 р. та 2010 р. порівняно з 22% у 1999 р., ми можемо говорити про завершення аграрної кризи лише частково.

Залишаються невирішеними соціальні питання, загострюються екологічні проблеми та помітний розрив ефективності в регіональному розрізі, зокрема в найгіршому стані опинилися підприємства Полісся України.

Результати дослідження. Економіка аграрних підприємств Полісся визначається розвитком тих галузей, які формують спеціалізацію у цій природно-кліматичній зоні, а саме: вирощування льону, хмелю, картоплі і зернових, скотарство м'ясного або молочного напрямку.

Прослідковуються наступні тенденції: головні галузі поліської зони найбільше постраждали від кризи: льонарство практично знищене, виробництво картоплі і молока фактично здійснюється в особистих господарствах населення, лише виробництво зернових забезпечує дохід аграрним підприємствам. Аграрні підприємства Полісся затиснуті, з одного боку, наслідками аграрної кризи в Україні: втрата обігових коштів; спад обсягу виробництва сільськогосподарської продукції, спричинений зниженням урожайності культур і продуктивності тварин, а також зменшенням посівної площі і поголів'я худоби; істотне скорочення середньостатистичного споживання основних продуктів харчування на одну особу; зниження ефективності виробництва та його збитковості; зниження продуктивності праці та її оплати; скорочення інвестиційної діяльності і руйнація основного капіталу; криза неплатежів і бартеризація. З іншого боку, існують загальні кризові тенденції у розвитку галузей, що формують спеціалізацію підприємств Полісся (насамперед мова йде про льонарство).

Загалом, український ринок луб'яних волокон проходить переломний етап: або подальше зростання його активності, або повний занепад. В умовах скорочення пропозиції сировини вітчизняного виробництва попит на готові вироби не зменшується, а заповнюється імпортом. Для появи вітчизняних кінцевих виробів із луб'яних волокон необхідні значні інвестиції та спеціальні умови для залучення інвесторів у галузь.

Однією із причин зростання врожайності є скорочення кількості підприємств, що культивують льон, зокрема і тих, де льонарство велося неефективно. Відповідно скорочується кількість підприємств, які реалізовували льонотресту: за період з 1998 до 2010 з 583 до 5 господарств, причому 4 з них одержали прибуток, що дає підстави стверджувати, що виробництво льону для аграрних підприємств у 2010 р. було прибутковим.

У теперішній час підприємства різних ланок єдиного технологічного циклу виробництва льоноволокна працюють відокремлено одне від одного (окрім новостворених в останні роки агропромислових формувань), кожна ланка відстоює власні економічні інтереси. Зокрема, сільськогосподарські товаровиробники відсторонені від участі у розподілі прибутку від реалізації кінцевої продукції, і якщо вирощують льон, то не завжди є зацікавленими в одержанні сировини вищої якості, адже державна підтримка виплачується з розрахунку на гектар посіяної площі, а мотиваційний механізм ціноутворення на тресту не спрацьовує через розрив цін та собівартості.

Ляна треста є сировиною для виробництва льоноволокна, яке одержує форму кінцевого продукту лише на стадії промислової переробки, відповідно аграрні товаровиробники визначають можливість і ефективність роботи підприємств первинної переробки льоносировини як безпосередніх її споживачів.

Україна на початку 90-х рр. минулого століття мала потужності виробляти льоноволокна вдвічі більше, ніж були здатні переробити підприємства легкої промисловості, близько 60% льоноволокна реалізовувалося за кордон (20% з цієї суми у країні далекого зарубіжжя).

Первинна переробка льоносировини на початку була представлена 47 заводами первинної переробки луб'яних культур (середня потужність – 100 тис. тонн волокна на рік) та льонопереробними пунктами сільськогосподарських підприємств, які здатні виробляти більше 127 тис. тонн волокна на рік [4]. Для переробних підприємств 2006–2007 рр. були найбільш кризовими, велика кількість льонозаводів виставлені на продаж з можливістю подальшого перепрофілювання новими власниками, частина була продана та розібрана на брухт [3]. Для решти характерним є хронічна збитковість, високий ступінь зношення матеріально-технічної бази, низький рівень завантаженості

потужностей. У 2008 р. працювали лише 16 льонозаводів (за даними дослідної станції луб'яних культур Інституту сільського господарства Північного Сходу НААН), у 2009 р. – 4, у 2010 р. – 2 (за даними Асоціації льонарів України).

Зі скороченням виробництва власних тканин, викликаного неспроможністю льонокомбінатів як головних споживачів вітчизняного льоноволокна його переробити, зростає імпорт лляних тканин. Частка імпортованих лляних тканин на українському ринку становить біля 80%, при цьому 70–80% надходить з порушенням митних правил. Сировина ж реалізується за іншими каналами, як правило, за кордон. Починаючи з 2002 р. практично усе вироблене льоноволокно експортувалося. Скорочення виробництва лляних тканин пояснюється існуванням досить високої конкуренції вітчизняної продукції з дешевими імпортними тканинами, одягом низької якості та високою вартістю власних тканин. Тому без дієвих заходів держави (митних служб зокрема) щодо захисту внутрішнього ринку від імпортних товарів невідомого походження, без модернізації виробничого обладнання, без запровадження технологій світового рівня дуже важко визначити перспективи відродження легкої промисловості і льонарства України зокрема.

Льонарство, вівчарство, а з ними і текстильна промисловість, знаходяться на грані повного знищення. Разом з тим, ще є передумови для того, щоб реанімувати і відродити ці галузі: є спеціалісти і працівники, які зберігають багатовікові традиції виробництва у кожній з цих галузей. До того ж Україна має дуже сприятливі природно-кліматичні умови для їхнього розвитку.

Основними факторами, які ускладнюють швидке подолання кризи в галузі є:

I. Сільськогосподарська ланка:

- зруйнована система насінництва і проблеми забезпечення господарств посівним матеріалом відповідної якості;
- недотримання технології, пов'язане з фінансовою неспроможністю забезпечити посіви льону мінеральними добривами та засобами захисту рослин;
- недостатнє забезпечення технікою (неспроможність основної маси підприємств поновити парк технічних засобів);
- запізніле надання обіцяної державної підтримки.

II. Ланка первинної переробки:

- низька якість лляної сировини (за виходом довгого і короткого волокна);
- втрата значної частки виходу готової продукції через застаріле обладнання;
- відсутність стимулів створювати технічні умови для катонізації короткого волокна;
- проблеми у розрахунках із сільськогосподарськими підприємствами.

III. Підприємства текстильного і нетекстильного спрямування:

- проблеми зі збутом продукції;
- низька якість як сировини, що заготовлюється, так і готових виробів (порівняно з наявними на ринку аналогами продукції);
- заборгованість за сировину, електроенергію тощо;
- відсутність коштів для оновлення технологічних ліній та введення технічних і технологічних можливостей.

Характеризуючи стан, в якому опинилася галузь льонівиробництва, необхідно враховувати, що місце і роль підкомплексу в економіці АПК визначають:

1. Економічний аспект – виробництво льону-довгунця, льоноволокна, лляних тканин є потужним джерелом надходження грошових ресурсів і зміцнення економіки господарств поліських районів України.

2. Соціальний аспект – виробництво і переробка льону-довгунця забезпечує потреби населення в одязі, сприяє роботі підприємств легкої промисловості, а це значить відновленню робочих місць на рівні сіл та адміністративних районів (наприклад, Житомирський льонокомбінат розрахований на 6,5 тис. робітників, зараз не працює).

3. Торговий аспект – продаж льоноволокна завжди був значним фактором поповнення державного бюджету, експортною статтею (до 1990 року українські льонозаводи переробляли до 300 тис. т трести, забезпечували більше 100 тис. т високоякісного льоноволокна, 60% якого перероблялося в Росії, 10–12% експортувалося на Захід, решта надходило на підприємства України).

4. Агротехнічний аспект – вирощування льону-довгунця вимагає високої культури землеробства, значних доз мінеральних добрив та використання засобів захисту. Льон у структурі посівів не може мати більше 1/7 площ. Це дає можливість підприємству займатися й іншими видами культур. Вирощування льону-довгунця до 90-х років минулого століття дозволяло підприємствам вести збиткові, але необхідні галузі виробництва, тобто льонарство перекидало збитки з нор-

мальним загальним прибутком.

Ціни на готове волокно коливаються з року в рік, зокрема в 2003 р. вони перебували в межах 1500 дол. США за 1 т довгого, та 300–350 дол. США за 1 т короткого, при цьому варіація цін залежить від номера волокна, і змінюється від 700 грн. для №2 до 1700 грн. для №17. Рівень цін у 2010 р. зростає і наведений у таблиці 2. Помітно, що ціна на довге волокно коливається від тисячі до двох тисяч євро/тонну, тонна короткого волокна коштує від 150 до 200 євро.

Таблиця 2

Середній рівень цін на льоноволокно в Європі

Льон тіпаний				Залишки первинної переробки	
Довге волокно		Коротке волокно		Костриця ляна	Пакля
Якість	Ціна, євро/ц	Якість	Ціна, євро/ц	Ціна, євро/ц	Ціна, євро/ц
Низька	100,00 – 130,00	Низька	До 15,00	4,00	від 8,5
Середня	130,00 – 165,00	Середня	15,00 – 20,00	-	-
Висока	165,00 – 200,00	Висока	від 20,00	-	-

Необхідно зазначити, що соціальна роль галузі льонарства свого часу полягала найперше у забезпеченні повної зайнятості населення регіону у культивуванні льону, а через одержання прибутків підприємства розвивалась соціальна сфера села, впроваджувалось матеріальне стимулювання робітників тощо. На сьогодні через збитковість аграрних підприємств та нерозвиненість внутрішнього ринку льону, соціальна ефективність аграрних підприємств є дуже низькою.

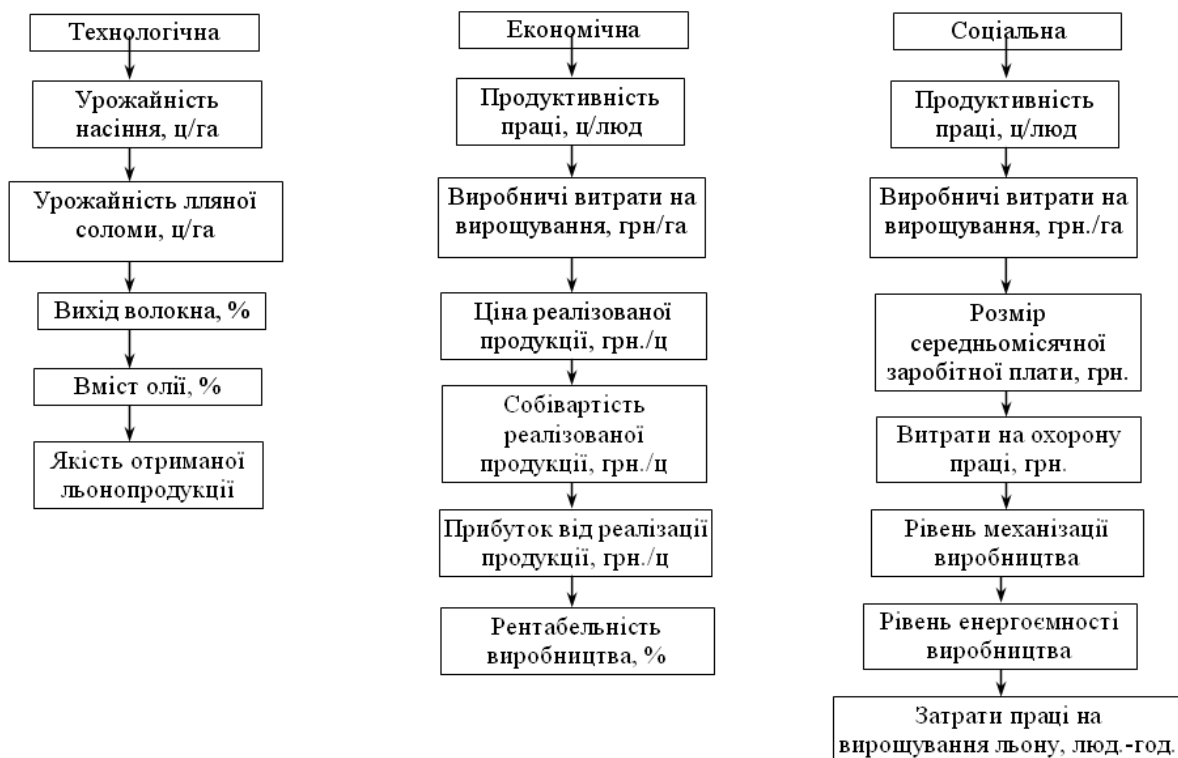

Рис. 1. Система показників оцінки ефективності льонарства в агропромислових підприємствах

Важливим питанням є наступне: чи взагалі доцільно відроджувати льонарство в Україні? Чи простіше купувати льяну продукцію за кордоном? Враховуючи нинішній стан галузі, набагато простіше купувати якісну і гарну тканину, імпорتنний одяг, та залишити “дотлівати” ще азартних

виробників льону і льоноволокна в Україні. Хто ж програє від байдужості до льонарства в Україні? Усі українці, які стануть залежними від імпорту, кон'юнктури і примх світового ринку, і українське Полісся, великі і середні підприємства якого змушені зменшити вирощування льону – властивої для Полісся сільськогосподарської культури (картопля як ще один поліський продукт “переселилася” у особисті господарства населення).

Висновки

Про доцільність відродження льонарства в аграрних підприємствах Полісся України свідчить наступне:

– можливість запровадження ефективних сівозмін. Останні роки важливістю сівозмін для збереження ґрунтів нехтували, що призвело до прийняття Положення КМУ Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах (№ 164 від 11 лютого 2010 р.). Згідно з ним на Поліссі обмежується площа висіву технічних культур – 3–25%, картоплі та овочів – 8–25%, зернових – 35–80%. Зазначається, що льон має повертатися на одне і те ж поле один раз на п'ять років (його частка у сівозміні не повинна перевищувати 20%);

– необхідність вирощувати ті культури (зернові, технічні, кормові), які є більш конкурентоспроможнішими з аналогами, вирощеними в інших природно-кліматичних зонах (наприклад, жито, льон, картопля, хміль) ;

– вирощування льону-довгунця в аграрних підприємствах стимулюватиме розвиток підприємств первинної переробки льону, які головну причину свого занепаду вважають в проблемах на ринку збуту та нестачі сировини.

1. Опыт освоения прогрессивных технологий и технических средств для уборки и первичной переработки льна-долгунца: Науч. аналит. обзор./ Л.М. Колчина, М.М. Ковалев – М.: ФГНУ “Росинфрмагротех”, 2008. – 152 с.
2. Л.А. Чурсіна. Основи фундаментальних досліджень комплексної переробки луб'яних культур. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Л.А. Чурсіна, К.М. Клевцов, Є.О. Калінський. – Херсон: ВКФ “СТАР” ЛТД, 2009. – 172 с.
3. Ильина З.М. Проблемы и перспективы развития льноводства / З.М. Ильина, В.И. Бельский, В.Н. Перевозников // Весці нацыянальнай акадэміі навук Беларусі – Минск, 2006. – №4. – С. 26 – 36.
4. Чурсіна Л.А. Льонарство – історичне минуле і перспективи розвитку / Л.А. Чурсіна, М.А. Коваленко, О.О. Горач // Сільськогосподарські машини. Зб. наук. ст., вип.16 – Луцьк: Ред.-вид. відділ ЛНТУ. – 2009. – С. 509-515.